

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. дфн Николай Чернокожев

за

дисертационния труд на доц. д-р Елена С. Гетова на тема

Социокултурни и литературни присъствия на възрожденската книга в българската литература от XIX и XX век

за присъждане на научната степен ДОКТОР НА НАУКИТЕ

в

научна област: 2. хуманитарни науки

професионално направление: 2.1. филология

научна специалност: Българска литература

Заявената в заглавието сфера на изследване несъмнено обхваща двете най-продуктивни измерения на битието на книгата в дадена национална култура. Така изследването се изправя пред първия важен проблем – да организира на изследователския проект така, че да бъдат видимо маркирани възможните посоки за разгръщане и допълване, за оцелостяване на разказа за живота на книгата в различните му осъществявания. В този смисъл текстът на Елена Гетова приканва към внимателно четене на предлагания текст, тъй като в неговите рамки **присъствията** могат да назовават разнообразните форми на наличност на книгата в културата на Българското възраждане, а вече като емблема на самото Възраждане и в следващи периоди на националното културно развитие. Не по-малко значещи обаче ще са и отсъствията. Така съвсем естествено могат да се породят очаквания, които изследването няма да удовлетвори. (Каква е например ценността и значимостта на заявените, обещаните, но неслучили се, непоявили се на бял свят книги?)

Още първият абзац на увода въвежда в употреба важно, инструментализирано в самото изследване понятие:

Предмет на настоящото изследване е *възрожденската книга и нейните социокултурни и литературни следи* в текстове от края на XIX и XX век. Дисертационният труд изследва български литературни текстове, в които като интертекст или архитект се появява дадена възрожденска книга. Като емпиричен материал се позоваваме и на публикации в периодичните издания от цитирания период.

Следите на книгата обаче не са ограничени до нейните споменавания, цитирания, боравения с нея – самата книга събира в себе си следи на хора, почерци и гласове; самата книга е следа със следи в себе си.

Именно следотърсаческата прецизност дава възможност на проучването да реконструира образи и книгови наличности във и извън библиотеката на епохата.

А след предмета на изследването лаконично е посочена и неговата цел:

Целта на изследването – тук трябва ясно да заявим, че това изследване не цели история на книгата. Цел е *потенциалът на възрожденската книга: как тя се вписва в социокултурното и в литературното поле като обект* със собствени смислови послания.

Тук бих си позволил да предложа **потенциалът** да се разгърне и мисли като ветрило от **потенциали**, като множественост на осъществяванията, някои от които изследването на практика проследява.

Дисертацията поема риска да се ограничи в ясната теоретична база на френската традиция на социология на литературата. В обема на първата част (13–69 страница) Елена Гетова не само представя сферите на социологията на литературата във френското ѝ измерение (сфери, станали част от научната биография на изследователката), а маркира и съотносимостта на нейните научни хоризонти с проблематиката и проблемността на вътрешните български възрожденски сложности.

Епохата е видяна в герои-книги, в които се събират автори, оформители, печатари, продавачи, купувачи (спомоществователи), читатели, критици, изследователи.

Съвсем естествено пръв като автор на библиотека е Неофит Рилски, изградил свой духовен свят чрез книгите, уредени в лична библиотека, а самата библиотека е изява и на грижата за себе си от страна на нейния притежател. Книгите, всяка сама по себе си, но и организирани в библиотека, овладяват и оформят пространства, придават им особена ценност не само поради собствената си цена. Така библиотеката със своите списъци, описи, регистри става сглобен от книги автопортрет на своя създател. А портретите, както и речниците – като „библиотеки на думи“ – са задължителна част от библиотеката. (В тези страници за пръв път се явява една от ключовите фигури на изследването - на проф. Иван Шишманов.)

В граденето на голямата възрожденска библиотека обаче важно свое място имат и интелектуалци без портрет – какъвто е Иван Богоров.

„Който не е учил география, не знае, че има свят по-нататък, от дето е видял той...“ (с. 113, бел. 152), а написалият тези думи – Петко Славейков – влага част от огромната си интелектуална енергия в събирането и взаимопроникването на различните пространства: българското и универсалистски проектираното.

Така разказът стига до Анри-Пиер дьо Вестин и неговата книга „Voyage au pays des Vachi-Bouzuchs“ (1876), която усвоява балканския свят, или балканските светове, през оптиката на западноевропейските стереотипи, в която са налични двете визии: ориенталистката и оксиденталистката, а българите от своя страна си усвояват текста, като го сдобиват със заглавието: „В страната на въстаналите българи“.

Изследването се насочва към различните формати за институционализиране на литературата – опис, очерк и сборник, – за да се концентрира върху последния в конкретното му проявяване в „Сборник от разни съчинения“ (1860) на Д. Войников и усвояването му от периодични издания, манифестиращи различни културностроителни доктрини и желаещи да зададат рамките, в които да се развива бъдещата българска литература.

Но словесността не може да се осъществява само и единствено във високите стилови и жанрови регистри – тя живее във и чрез пресата, а както твърди Елена Гетова на с. 162, за възрожденското общество е характерно, „че се отнася към вестника като към вид *книга*. Книга, която се чете независимо от актуалността на коментирания събитие“. Така издания, замислени като периодични, понякога се редуцират до отделни книжки.

„Изчезващите възрожденски книги“ тръгва по оставени следи, които от своя страна дават възможност да се осъществява реконструиране на замисли.

Думите на Петко Славейков: „По-голямата част от юношеските ми лирически излияния, закопани в земята по въстанието на 1859 г., изгниха си тамо. Зла участ сполетя и тия на зрялата ми възраст, които изгоряха на Стара Загора на 1877 г. Останало е току това, що е било честито да види бял свят тъй – недомълвено и стутано издадено“ (с. 172), насочват вниманието на изследователката към историята на изгорените книги и двете най-представителни стратегии на проучването ѝ. А тъй като втората част започва с библиотеката на Неофит Рилски, то сред изчезващите възрожденски книги свое органично място следва да имат и споменатите във „Филологическо предуведомление“ (Неофит Рилски. Болгарска граматика. 1835, 47), които един старец не посмява да изгори, но закопава в земята като непотребни.

Третата част на дисертационния труд – „Литературни присъствия на книгата“, започва със „Силуети на книги от възрожденското време“ и загатва за една трансформация на СЛЕДАТА в акта на вграждане на сянката и след това в съзирането на силуета в археологическата находка. Разгадаването на знаците е важен ключ към света във „Вечери в Антимовския хан“ на Йовков, а усвояването на това умение и възможността читателят да е готов за бъдещето е гарантирано от многобройните издания на гадателни книги от Възраждането до 20-те години на XX век.

Тук, преди частта, посветена на Каравеловата библиотека, ще си позволя да предложа маркирането на два модуса на предсказателното: единият е свързан със споменаването на информация, налична в националните (във „Войвода“ на Каравелов са споменати турската и българската) книги от „небесната библиотека“ (провиждаща се и в „Юнашки глави“ на Йовков), които не са достъпни за погледа на обикновения човек, но се знаят някои редове от тях, книги, сблъскващи се с хартията на хатихумаюна, която „няма да чува гяурина“; другият е свързан със записването на бъдещето, с възможностите за създаване на утопии: Мартин Задек не е само предвещател и прорицател, той е и автор на ръкописа „МММСДXLVIII год.“, утопичен роман на А. Ф. Велтман, издаден през 1833 г.

А Каравеловата библиотека е фактична и недобре стопанисвана след предаването ѝ от съпругата му, но тя е и фигура, предопределила редица характеристики на „Страници от книгата за страданието на българското племе“.

На фона на библиотеката в Каравеловите „Страници...“ идва Вазовата творба „Чичовци“, която се сдобива късно със самостоятелен живот в отделна книга. В „Чичовци“ са внимателно чути гласовете, видени са почерците на значими фигури на Възраждането, в тази част читателят на дисертационния труд бива подготвен за онова, което предстои да направи проф. Иван Шишманов през 1917 г. Прецизно е описано функционализирането на целия разноречив литературен масив, а френската връзка е доупълътнена от фигурата на Жюл дьо Лапард и неговата творба за Хайдут Янчо от 1863 г., обхванато представена в нейното българско битие.

„Между книгата и зрелището“ въвежда няколко нови проблема, свързани с текстовете, предназначени за сценично осъществяване и съпътстващите ги реакции в периодиката: продуктивността на румънския контекст, театралния вестник, възпитаването на читател, обучен да съотнася театралния и драматургичен жаргон на възрожденската преса със самите сценични събития, и т.н.

Струва ми се, че в рамките на анализирания в третата част проблеми може би си заслужава да бъдат добавени два щриха:

- Прехождането от книга към сцена е зададено като задължително (потребно, неизбежно) още от Паисий Хилендарски: „Ако ли искаш да видиш като на театър, играта на този свят... чети историята!“ (Цитатът е по: *Паисий Хилендарски. История славянобългарска. Критическо издание с превод и коментар. Света Гора Атон. Славянобългарска зографска света обител, 2012, л. 1б, 51*)
- В изследването си, посветено на Васил Друмев, д-р Милко Ралчев (Васил Друмев. *Критически етюд*, 1947) стига до извода, че драмата на Друмев се ражда от повестта (казано с думи на Вазов – е извлечена от повестта); вероятно е възможно текстове, предназначени да се реализират сценично, да са част от sukcesивни и трансформационни процеси във възрожденската словесност.

Четвъртата част – „Книги и изследователски предпочитания“, избира за свои главни действащи лица две фигури от академичните среди – професорите Иван Шишманов и Петър Динеков.

В текста на дисертацията името на проф. Иван Шишманов вече се е свързвало с идеите на Гюстав Лансон още в частта „Иван Шишманов и Гюстав Лансон: европейско

познание и влияния”; след това големият учен е видян като проучващ библиотеката/библиотеките на Неофит Рилски и архивните материали на Петко Славейков, а в последната част на труда проф. Шишманов е представен като вдъхновен интерпретатор на Раковски. Усилията на проф. Шишманов не са юбилейни, макар публичните му изяви да са част от честването на 50-годишнината от смъртта на Раковски. Неговите слова сдобиват фигурата на Раковски с адекватния на ролята му обем, със силата на разнопосочното му присъствие в българския живот, в който е създал своя епоха. В контекста на второто десетилетие на ХХ век, съположени с другите юбилейни издания, в които участват университетски светила като Михаил Арnaudов, Боян Пенев и др., ползващи критично, но и утвърждаващи Вазовия прочит на Раковски, редовете на професор Шишманов разглеждат Раковски в отбелязаните от Елена Гетова осем измерения на делото и съчиненията на Раковски, за да бъде увенчан героят от ораторския блясък на думите на учения.

Концепциите на проф. Петър Динеков са показани в тяхната осъщественост чрез антологии и/или сборници. Изследването се опира на немалкото публикации във връзка със 100-годишнината от рождението му, но тръгва от внимателното вглеждане в „легендите“ и „образите“, за да проследи целия научен път на проф. Динеков и вплете в разказа си гласовете на млади тогава учени, концентрирайки се особено върху „страниците“, представящи старобългарската литература и литературата на Възраждането. Изводът от наличните и непоявилите се рецензии, който прави Елена Гетова е: „Така по-съществен е процесът на припомняне, преоткриване, препрочитане отново на Петър-Динековите книги с мечтата и очакването те самите да проговорят за премълчаното“.

Възрожденските акценти в делото на проф. Динеков са коментирани през изданието на Паисиевата история от 1972 г., а своите наблюденията изследователката събира в ефектното финално изречение: „Така ученият обобщава пътя на книгата към човека и на човека към книгата – единствената и неповторимата“.

В последните страници на изследването доминира гласът на Фуко. Заключение не заключава, а заключава, предлага на своя читател да продължи живота на книгите, като общува с тях и оставя себе си по белите им полета.

В края на своята рецензия искам посоча, че трудът на Елена Гетова е изпълнил всички процедурни изисквания на Закона за развитие на академичния състав в република

България, Правилника за неговото приложение, както и предписанията на Пловдивския университет.

Посочени са 16 публикации по темата.

Авторефератът в своите 64 страници предлага синтезирано представяне на научния труд, а приносите са съдържано обхванати в шест точки.

Изследването **Социокултурни и литературни присъствия на възрожденската книга в българската литература от XIX и XX век** не само респектира с обхванатия в него материал, но и демонстрира иновативни стратегии при интерпретацията на разноредови културни явления, както и при сглобяването на образа на книгата в самото възрожденско време, така и при систематизирането на боравенията със самата книга и нейните образи в по-късни времена.

Всичко казано дотук, ми дава основание с пълна убеденост да гласувам за присъждането на Елена Славова Гетова на научната степен „доктор на науките“.

19.04.2017

София

